

Pázmány Péter párbeszéde a protestánsokkal

Ebben az évben a protestánsok szerte a világon a Luther Márton (1483–1546) által elindított *reformáció kezdetének 500. évfordulójára* emlékeznek.¹ A reformátusok is velük ünneplik a reformációt, bár 2009-ben már megemlékeztek Kálvin János (1509–1564) születésének 5. centenáriumáról.

1516/17-ben Albert mainzi érsek búcsúcédulák segítségével próbálta összegyűjteni a szükséges források ráeső részét a római Szent Péter-bazilika felépítéséhez, illetve saját adósságai kifizetéséhez. *1517. október 31-én* Luther Márton levelet írt Albert püspöknek, amelyben *tiltakozott a búcsúcédulák árusítása ellen*. A levélhez csatolta a búcsúcédulák erejét és hatékonyságát kétségbe vonó vitairatát, ez később *95 tétel* néven vált ismertté. Ekkor még nem állt szándékában szakítani a római katolikus egyházzal. *Ezt a dátumot tekintik a reformáció kezdetének* és ünneplik minden év október 31-én, *a reformáció napjaként*.

1999. augusztus 31-én írták alá Augsburgban a *katolikus–evangélikus közös nyilatkozatot a megigazulás értelmezéséről*. A hitviták egyik központi teológiai kérdéséről az elmúlt évtizedek teológiai párbeszéde során lényegi egyezsége jutottak katolikusok és lutheránusok. Az ökumenikus párbeszédnek ezt az állomását II. János Pál pápa az aznapi déli Úrangyala imádság alkalmával „történelmi eseménynek” minősítette.

A következőkben felidézem a reformáció kori katolikus megújulás egyik főszereplőjének, Pázmány Péternek (1570–1637) a *párbeszédét a protestánsokkal*. Jelzem, hogy a hitvitázó jezsuita professzor, majd esztergomi érsek élete vége felé, elsősorban főművében, a *Kalauzban* kísérletet tett az *ökumenikus szellemű eszmecserére*.²

„Csak egy az üdvösséges hit”

Miután a *Kalauz* első könyvében a hitetlenekkel szemben igazolta Isten létét, a másodikban pedig a keresztény hit igazságát a nem keresztény vallásokkal szemben, a *III. könyvben elkezdte a vitát – a „párbeszédet” – a protestánsokkal, hogy bizonyítsa: a római egyház által tanított hit az egyedül igaz, „üdvösséges”*.

Milyen értelemben beszélhetünk Pázmány Péter „ökumenizmusáról”? Egyrészt *reálpolitikai megfontolásból*, másrészt *a Krisztus-hívők egységének gondja miatt* Pázmány Péter olyan magatartást tanúsított, ami miatt nem alaptalan az anakronisztikusnak tűnő „ökumenizmus” megjelölés.

A vallásszabadság kérdése – vallási türelem?

Pázmány, miután a grazi jezsuita egyetemen négy évig teológiát tanított, 1607-ben végleg hazatért Magyarországra. Felső-magyarországi és ausztriai tapasztalatai után nem kívánta követni a Grazban látott erőszakos ellenreformáció módszereit. Határozottan a szellem fegyvereivel, az igazság erejével akarta meggyőzni az „újhitűeket”, elsősorban is a nemeseket. Mert az akkori gyakorlat szerint az alattvalók követték az úr valását: *a cuius regio, eius religio* elve szerint: akie a földterület, annak a vallását kell követni.

A protestáns Benda Kálmán³ és utána mások megmutatták, hogy Pázmány már 1608 körül (a pozsonyi országgyűléstől kezdve) eltávolodott Forgách Ferenc esztergomi érsek egyházpolitikájától. A jezsuita teológus akkori véleményét és későbbi magatartását jól jellemzi az az 1608-as emlékirata, amelyben II. Mátyás főherceg kérdé-

¹ „Luther 2017 – 500 Jahre Reformation”. Luther Márton, 1483. november 10. – 1546. február 18. Házastársa 1525–1546: Katharina von Bora; gyermekei: Magdalena, Margarete, Paul, Elisabeth, Hans, Martin.

² Minderről bővebben monográfiámban: Szabó Ferenc SJ: *Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében*. JTMR–L'Harmattan, Budapest, 2012, 201–254.

³ Benda Kálmán: Pázmány politikai pályakezdése. In: *Vigilia*, 43. (1978), 225–229.

sére válaszol: *Adhat-e vallásszabadságot a protestánsoknak?* Az érvek és ellenérvek mérlegeléséből világosan kitűnik a válasza: *Igen!*

Pázmány *latin emlékirata*⁴ 21 (gyakorlati) érvet sorol fel a vallásszabadság engedélyezése mellett, és 11 (elvi) érvet ellene. Már itt is megsejthetjük a későbbi reálpolitikust. Igaz ugyan – fejti ki Pázmány a nemleges *elvi érvek* között –, hogy az eretnokség súlyosabb, mint a török csapás, mert ebből remélhető a szabadulás, de a lelki rabságból, amely a kárhozatra visz, nincs menekülés. A fejedelem felelős azért, hogy alattvalói az igaz vallást kövessék, neki kell megakadályoznia őket abban, hogy a hamis valláshoz pártoljanak. De – és ezek a *gyakorlati érvek* között szerepelnek – nemcsak azt kell figyelembe venni, mi a jogos, hanem azt is, amit a *józan ész* tanácsol. Márpedig a tapasztalat szerint a zavaros helyzetekben célszerűbb engedményeket tenni, hogy az elvesztett előnyök visszaszerzésére időt nyerjünk, nehogy az engedményeket megtagadva mindent örökre elveszítsünk.

Pázmány *történeti példákat* is idéz: V. Károly császárnak hatalmában állott volna, hogy kiirtsa Luther „új szektáját”, de ő mégis a vallás szabad gyakorlatát biztosította protestáns alattvalói részére, mivel belátta, az erőszakos eszközök alkalmazásával nagyobb bajt idéz elő, mint amit el akar hárítani. A csehországi királyok megtűrték a huszitákat, Spanyolország hatalmas uralkodója vallásszabadságot engedélyezett a németalföldi protestánsoknak. Pázmány továbbá megkülönbözteti az új, tehát a kezdődő és a már elterjedt és meggyökeresedett eretnokségeket (a protestantizmust ez utóbbihoz sorolja). A Szentírás talán csak a keletkező tévtanok kiirtását parancsolja; az a fejedelem tehát, aki már a korábban megerősödött hamis vallást eltűri, nem vádolható bűnnel.

Végül kiemelem a reálpolitikus Pázmány *legelső érvét* a vallásszabadság mellett: Magyarország különleges helyzetben van. A protestáns rendek szoros szövetségben állnak a törökkel, és inkább alávetik magukat a török uralomnak, minthogy lemondjanak vallásuk szabad gyakorlásáról. Így tehát azt kell nézni, *mit lehet* megvalósítani. Mivel ez a helyzet Magyarországon, a

katolikusoknak nem annyira azon kell gondolkodniuk, megadják-e a vallásszabadságot a protestánsoknak, hanem inkább arra kell törekedniük, hogy a katolikus vallás korábbi helyzetét visszaállítsák. Egyébként – fűzi még hozzá Pázmány – azt is lehet remélni, hogy a protestánsok szabad vallásgyakorlatának engedélyezése jótékonyan hat a katolikus rendekre: föléleszti vallásosságukat, és arra serkenti őket, hogy fokozottabban kötelezzék el magukat egyházuk védelmére és vallásuk terjesztésére.

II. Mátyás mások véleményét is kikérte; köztük volt például Melchior Khlesl bécsi püspök, Giovanni Garzia Millino bíboros, a pápai követ, egy teológus és egy ismeretlen főpap: az ő válaszuk nemleges volt, tehát *egyedül csak Pázmány javasolta – gyakorlati megfontolásból – a vallásszabadság engedélyezését.*

Pázmány látta, hogy az erős magyar protestáns rendeket „sem az udvar, sem az amúgy is gyöngye egyház nem tudja megtörni. Egy megoldás van csupán: a rendi erőket a katolikus egyház szolgálatába kell – a protestáns arisztokrácia áttérítésével – hajtani. A kívülről indított fegyveres harc, a polgárok és parasztok templomainak erőszakos elvétele nem vezet célhoz, csak még jobban összekovácsolja a protestáns rendi egységet. Belülről kell meghódítani a rendiséget azzal, hogy meggyőzéssel, okos rábeszéléssel megnyeri az ellenséges tábor vezető családjait, ellenségből szövetségessé teszi őket”.⁵

Vallási türelem?

Pázmány korában a mai értelemben vett *vallási türelem* a vallási relativizmussal, közömbösséggel lett volna azonos; erről egyébként ugyanez a protestánsok véleménye is. A felvilágosodástól a II. vatikáni zsinatig hosszú az út a tolerancia, a vallásszabadság elismerésében és teológiai megokolásában. Pázmány meg volt győződve arról, hogy a katolikus keresztény vallás az egyedüli igaz, és egész tevékenységében arra törekedett, hogy az igaz hit ösvényére vezérelje a „setét hajnalcsillag után” bujdosókat. *Írásában azonban azt is vallotta, hogy a hit az isteni kegyelem és az emberi szabadság műve, soha senkit nem sza-*

⁴ Pázmány Péter *Összegyűjtött levelei / Epistolae collectae I–II.*, sajtó alá rendezte Hanuy Ferenc, Budapest, 1910–1911, I., 26–29.

⁵ Benda, i. m. 43.

bad kényszeríteni erre a hitre. A tanítóiktól megtevesztett lutherista és kálvinista híveket megértő szeretettel igyekezett felvilágosítani.

Elsőnek megírt magyar munkája, a *Tíz bizonyosság* (1605) ajánlásában Pázmány így fordul a lutherista és kálvinista olvasóhoz:

„Értsd meg jól először mind az te vallásodat, s mind az mi tudományunkat: azután szidalmazd, a' mit káromlásra méltónak alítasz [vélsz]. De mi-nek-előtte olvasni kezgyed ez könyvecskét, röviden KÉT dologrúl akarlak inteni.

ELŐSZÖR arról: hogy valamit ez könyvbe előhozok az Új tanító Atyafiak írásából, azt én magam az önnön saját könyvökből írom-le. [...] Mert ugyanis sok üdőtül-fogva olvasom az Új tanítók írásit: a végre, hogy minden tudományoknak és róka-lyukoknak végére mehessek. [...]

MÁSODSZOR: jó lelkiismerettel tudománt/vallomást, bizonyosságot/ tészek, hogy senkit akaratom-szerént nem igyekezém írásomban szidalmazni és gyalázni. Mivelhogy nem az Lutherista és Calvinista Atyafiak személye-ellen: hanem az ő tudományok és vallások-ellen írtam, valamit írtam, csak e végre, hogy az hamisságrúl levonassék az áll orcza, és az üdvösségnek úttya megemesztessék.”⁶

Pázmány ezután megmagyarázza, hogy a tévelygések *tanítói* ellen ugyan „keményen szólott”, de azért tette, mert *mindenféle szidalmat, igazságtalan vádat szórtak a „pápistákra”*.

„Azok-közzül, kik Magyar országba az régi keresztyén vallás-ellen írtak, alég olvastam, ki mértékletesbnek tettetné magát Magyar Istvánál: de hogy megércsed, mely tisztességesen szoktak nekünk szólni még azok is, kik csendesbnek tettetik magokat, halhadsza, mely böcsülletes neveket és titulusokat ad ő is az Régi hiten való keresztyéneknek.”⁷

És itt Pázmány egy oldalon felsorolja azokat a jelzőket, amelyekkel a „mértékletes” Magyar

illette a pápistákat, a pápát, a pap urakat, a barátokat, majd hozzáfűzi:

„Ilyen szép böcsülletes nevekkel ékesget minket fejenként egy tudatlan Colosvári taligás. És efféle, mind édes méz az Újító Atya-fiaknál. Ha penigmí egy nehéz szót ejtünk, mindgyárt föstölög sokaknak az orrok, és azt akarják, hogy mint az Úr emberének, nekik minden szabad legyen, mi pedig csak vállal vonicsunk.” (ÖM I., 389)⁸

Pázmány megjegyzi, hogy már az Apostol, majd az egyházatyák is keményen szóltak az *eretnekek ellen*, hogy az emberek felismerjék a veszedelmes hamis tanítókat.

„Ezt a végre hozom-elő szerelmes Atyám-fia, hogy ne csudálkozzál, ha néha mi is megélesíttyük az penna orrát, megmelegíttyük az téntát, mikor ez mostani Új tanítókrúl szólunk: és kerek szóval az hamisságot hamisságnak, az hazugságot hazugságnak nevezzük. *De ha tanító nem vagy magadra ne végy effélét*. Mert az tudgya, a ki lát mindeneket, hogy efféle nehéz szók csak az vak tanítókat illetik, kiknek felfuvalkodott dagályokat néha meg is kel vágni, hogy kifollyon az genyetség: portis kel az fene-ötte sebekbe vetni, hogy megemesztessék az vad hús: a rosdátis fővennyel kel ledörgölni.”⁹

*Tehát Pázmány mindenekelőtt a tévelygések tanítóinak, a pásztoroknak vágott vissza keményen, de az egyszerű lutheránus és kálvinista hívőkhöz, „kik együgyűségek-miat megcsalattak, gyengén” „keresztyéni szeretettel” szólt.*¹⁰

„Ökumenikus” párbeszéd a Kalauzban

„Miként kell hasznosan beszélgetni a hit dolgairúl?”
(A Kalauz III. könyve végén)¹¹

1. Isten segítségét kell kérnünk, „hogy nyelvünket az eltántorodtak oktatására vezérellye,

⁶ Pázmány Péter összes munkái I., Budapest, 1894, 384–391. (=ÖM)

Pázmány Péter Összes Művei és Pázmány-forrásmunkák – www.ppek.hu/k600.htm

⁷ *Tíz bizonyosság*, ÖM I., 388.

⁸ ÖM I., 389.

⁹ ÖM I., 390.

¹⁰ ÖM I., 389. Vö. még 1626-os „ikerkönyve” ajánlását, amelyet alább még idézek: ÖM V., Budapest, 1901, 353.

¹¹ ÖM III., Budapest, 1897, 560–562.

azon kell lenni, hogy keresztyéni szelídséggel, mértékletességgel és szeretettel szólva, szidalom, bosszúbeszéd és rágalmazás ne elegyedjék a beszélgetésben.” A hamis tanítóknak „keményen torkukba kell verni hamisságokat, [...] de egyéb rend-béliekhez lágyan kell nyúlni”.

2. Figyelni kell az újítók „két csalárd mester-ségére”; az egyik: nem fejtik ki a lényegét, csak rágalmaznak, „rút hamisságokat kennek és kérődnek ránk”. A másik: nem maradnak a vitatott témánál, hanem „mint a róka egyik lyukából kiszorítatik, másba szalad: úgy az új tanítók, midőn valóban a fárera fogatnak (szorongattatnak), és erős bizonyságokkal sürgettetnek, mindgyárt nyomot vesztenek, egyből másba üttetik beszédekét, és csak alig vészted eszedbe, hogy az igazulásról kezdett beszélgetést az úrvacsoráján kell végezned”. Arra kell tehát rávenni a partnereket, hogy míg a megkezdett témát végig nem tárgyalták, ne kezdjenek másikba.

3. Végül a „gyümölcsös” beszélgetéshez fontos az, hogy ne engedjük a Szentírás helyes értelmét kiforgatni, tehát nem kell engednünk, hogy az újítók „fel s alá kedvek-szerént gázoljanak a szent Írásban”. Pázmány mindig kulcskérdésnek tartja a Szentírás és a tradíció (az apostoli hagyomány, a kánonképződés) kapcsolatának tisztázását.

Módszertani vezérelvek

Pázmány még megjegyzi: „Leginkább azokkal a bizonyságokkal méltó az újítókat ostromolni, melyekkel a harmadik, negyedik és ötödik könyvben előállatánk.” Nagyon fontosak az itt következő *módszertani vezérelvek*. Pázmány ezeket az elveket követte már előzőleg a III. könyvben (visszautal a megfelelő részekre), illetve a következő IV. és V. könyvben foglaltakat is ide kell kapcsolni.

1. A *Sola Scriptura* (egyedül a Szentírás – kizárva a tradíció) elvét vallók mutassák meg: hol van leírva a Szentírásban, hogy csak azt kell hinni, ami az Írásban van.

2. Meg kell mutatni, hogy „sok dolgot tartozunk hinni, melyek a szent Írásban nincsenek kiírva”.

3. „Azt kell megérteni; ha az Ecclesia tanítását kétségessé és bizonytalanná tészik, honnan és mint tudhattyák, melyik legyen vagy ne legyen szent Írás?” (A kánonképződésről van szó: a Szentírás [sugalmazott könyvek] végleges kánonját az első századok során véglegesítette az egyházi hagyomány!)

4. „Annak kel végére menni, honnan és mi módon kel a szent Írás igaz értelmét és magyarázattját megtalálnunk?” (Írásértelmezés: az Egyház vezetésével elkerüljük a megoszlást, szakadásokat, szektásodást.)

5. „Az igaz Ecclesiát bizonyos jelekből meg kel vizsgálni.” (Ismertetőjegyek: apostoli, egy, szent, katolikus = egyetemes.)

Ezeket a III. könyvben kifejtett bizonyságokat ki kell egészíteni a IV. (Lutheránus *Confessio*) és az V. (Kálvinista *krédó*) könyv elemzéseivel, tehát az újítók közvetlen kritikájával.

Alapvető feladat: megmutatni, hogy az Egyháztól („romai gyölekezetről”) elszakadtak nem értelmezik hitelesen a Szentírást. A *Sola Scriptura, sola fide, sola gratia* alapelveinek megcáfolása után már könnyebb bizonyos részletproblémák megvitatása. Itt most csak a központi protestáns elvre, a *Sola Scriptura*-ra térek ki.¹²

Sola Scriptura?

A *Kalauz* VI. könyvének nagy része – néhány „ökumenikus” elv újabb megfogalmazása után – a *Sola Scriptura* körül forog, a VII. könyv pedig azt fejtegeti, hogy a római Ecclesia az ítélőbíró a Szentírás helyes értelmezésében. Pázmánynak a VI. könyv elején¹³ gondja van arra, hogy felsorolja azokat a pontokat, „mellyekben, ha értelemmel nem-is, de szóval minden közbevetés nélkül

¹² A hit és jócselekedetek, illetve a megigazulás kérdését Pázmány értelmezésében másutt kifejtettem.

Lásd <http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/A%20megigazulas%20a%20Kalauz%20XII.pdf>

Kis füzetben kiadta a Szent István Társulat: *Katolikus–protestáns hitviták és egyetértés a megigazulás tanában. Pázmánytól az evangélikus–katolikus Közös nyilatkozatig*. Budapest, 2016

¹³ ÖM IV., Budapest, 1898, 9–10.

egyvet értenek minnyájan, valakik keresztyén nevet viselnek”:

1. Az igaz hit nem emberi vélekedésen, hanem Isten szaván és tanúbizonyság-tételén alapul;

2. a Szentírásnak, Isten szavának méltósága és normatív szerepe a hitben;

3. ha valamely vallás ellenkezik a Szentírással, nem eredhet Istentől;

4. nem elég csak a Szentírást emlegetni, hanem annak igaz értelmét kell követni, nem szabad önkényesen „hamis magyarázatra tekerni” jelentését.

„Minden ellenkezésnek gyökere a szent Írásnak különböző magyarázásából árad. Azt kell tehát mindenek-előt megvizsgálni, honnan és mi módon mehessünk végére a biblia bötűjének igaz értelmének.”¹⁴

Pázmány Péter esztergomi érsek 1626-ban, amikor újra összefoglalja az „ikerkérdésre”, a Szentírásra és az Anyaszentegyházra vonatkozó tanítását, a bevezetőben, a „római hittől elszakadtakhoz” fordulva, ismét csak „ökumenikus” hangot pendít meg.

Kálvin tanítására is hivatkozik, mivel a bihari kálvinistákhoz szól. Kálvin „holta napjáig azzal dicsekedett, hogy a tiszta Szent Írásnál egyebet nem tanított”. Nos, ha ez a „tudománnyal és díszes elmével bővelkedő” tanító megcsalatott, mennyivel inkább „mostani vezetőid, kik örökké csak az egy álhatatlanságnak szélvészétől és tétovázó habozásnak fergetegétől, locsbólpocsban, fertőből posványban hurcoltatnak”.

Pázmány itt is megkülönbözteti a *tévtanítókat az egyszerű hívektől*, illetve különbséget tesz a *tévedés és a tévedő ember* közt:

¹⁴ ÖM IV., 11.

¹⁵ ÖM V., 353. – Ferenc pápa 2016. június végén Örményországból Rómába utazva a repülőn válaszolt az újságírók kérdésére. Egyikük arra kérdezett rá, hogy a reformáció ötszázadik évfordulója felé közeledve nem volna-e itt az idő Luther pápai kiátkozásának visszavonására. A pápa így kezdte válaszát: „Úgy gondolom, Martin Luther szándékai nem voltak tévesek. Ő egy reformer volt. Lehet, hogy néhány eljárása nem volt helyes. De abban az időben, ha elolvassuk Pastor történetét (egy evangélikust, aki megtért, amikor a valóságot meglátta – katolikus lett), az egyház nem volt éppen követésre méltó modell. Korruptió, világiasság, pénz- és hatalomvágy volt az egyházban, és ő ez ellen lépett fel. Intelligens volt, és megtett néhány lépést, meg is indokolva azokat. Ma a lutheránusok és katolikusok a protestánsokkal együtt egyetértünk a megigazulásra vonatkozó tanban...”

¹⁶ <http://www.magyarurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-lundi-szekesegyhazban-egyutt-tudjuk-megmutatni-isten-irgalmat>

„Sem erejét nem tudgya, sem vezérlését nem követi a keresztyéni szeretetnek, valaki békétlenkedvén, gyűlöli a hitbe megcsalatott tébolygókat. Mert Sz. Ágoston tanítása-szerént a *tévelygés és az eltévelyedett ember-között választást kell tenni, úgy-hogy a tévelygést gyűlöljük, de azt, a ki megbotlott, keresztyéni szeretettel megöleljük.* [...]”

Én-is, ettől a szeretettől viseltetvén, és lelki pásztorságomnak kötelességével kénszerítettetvén, ez írásocskával segítő kezemet akarám nyújtani azok vezetésére, kik út-kívül bolyonganak.”

Ezután pedig Pázmány ismételtén megmagyarázza, hogy a keresztyének közti viszályban minden azon fordul meg, hogy „*megércsük, mellyik az Isten igéje és mintmennyünk végére ennek igaz magyarázattyának*”; majd hozzáfűzi:

„*Minek-okáért minden sebesítő kötődés, gyűlölség és versengés nélkül: a szívnek és szájnak keserősége-nélkül: mennél világosb rövidséggel lehet, az igaz vallásnak két válogatott jeles cikkelyit megmagyaráznom.*”¹⁵

Befejezésül

Ferenc pápa 2016. október 31-én látogatást tett a svédországi *Lundban*. 1947-ben ebben a városban alakult meg a Lutheránus Világszövetség. Idézek az ott mondott beszédéből.¹⁶

„Hálával ismerjük el: a reformáció hozzájárult ahhoz, hogy a Szentírás jobban a középpontba kerüljön az egyház életében. Isten szavának a Szentírásban való közös hallgatása által a Katolikus Egyház és az ötven évvel ezelőtt megalakult Lutheránus Világszövetség közötti párbeszédben jelentős lépéseket tettünk előre.”